

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ.

# Х О Л Е Р А.

ОПОВІДАННЯ.

## I.

Сонце давно вже встало і добре таки пригрівало землю, посилаючи промінне своє всюди, куди тільки можна було йому зазирнути. Один промінь зазирнув і до сьвітлиці, де спав Іван Микитович Крехович і осьвітив звичайні обставини небагатих сьвященницьких хат: стіл, кілька стільців, по яких розкидана без ладу дежала одежа, в кутку ліжко, по якому Іван Микитович спав здоровим, молодим сном. Промінь крізь щілину в віконниці убрався до сьвітлиці і спершу довгою, вузькою смугою положився на підлозі; разом із тим, як підіймалося й поверталося сонце, і промінь той наближався до ліжка, ніби закрадався до Івана Микитовича тихою, легкою ходою, щоб сполошити хлопця зненацька несподіваним поцілунком. Промінь таки доскочив свого: закрадався, закрадався і нарешті поцілував таки Івана Микитовича в саме лице. Видко, поцілунок сей не дуже до смаку припав молодому хлопцеві, бо він поворушився і переклав голову на друге місце; та причепливий промінь і там його знайшов і незабаром знову лив гарячий сьвіт свій на голову Іванови Микитовичу. Від сих поцілунків Іван Микитович на-пів проснувся, глянув навкруги по хаті мутними, заспаними очима і перемостивши на друге місце подушку, ліг знову. Та не судилося йому вже заснути: розбуджені сьвітлом тепер до його запо-

взяли ся мухи, — сї найперші вороги неробочого люду, що любить поспати тихими літніми ранками. Робочій людині сей ворог не шкодить, бо, звісно, робоча людина на селі лягає рано і встає теж у таку пору, коли ще й мухи не прокидають ся; їй ніколи вилежувати в-ранці боки на м'яких перинах, бо треба і до череди скотину вигнати, і на поле поспішати, та й хатньої роботи не обереш ся. Иньша річ — усяким паничам та паннам, що або до півночи блукають десть по садках, слухаючи співів пташиних та поринаючи в розкішних мріях про „неї“, чи про „його“; або коли належать до тверезої частини сучасного суспільства, то збившись тісною купою круг зеленого стола „козирають“, „пасують“ і вимовляють иньші такі слова, милі для кожної тверезої сучасної людини. Їм би то саме й поспати тихим літнім ранком, так отут мухи й помщають ся на них. Сї уїдливі вороги неробочої частини людського роду вкрили рясно Івана Микитовича, понасідали і на обличчя, і на голову, і скрізь, де можна; що поворушить ся він, вони зграями, невдоволено гудучи, підіймають ся в гору, але зараз же улучають знов зручну годину і знов безошадно укривають безщасного Івана Микитовича та лоскочуть його своїми прудкими лапками... Не доспить він певне сьогодні! Вчора йому довело ся бути на йменинах у сусіднього економа, пана Щербинського, і хоч діло було в робочу пору, таки добре уконтентувались. Не тямить Іван Микитович гаразд, коли й до дому прийшов!... Ні, годі спати!...

Іван Микитович уже зовсім прокинув ся, але вставати йому не було охоти — і він лежав, не розплющуючи очей та закривши від мух вид рушником. Навкруги було так гарно, на м'якій постелі так тепло та захистно, що він не мав сили підвести ся і скинути з себе ті чари, які наче наслав на його тихий, здоровий сон молоді людини. Сон ще не зовсім збіг із його і він на-пів сонний непорушно лежав, думаючи про всяку всячину. Видко, думки його були досить утішні, бо иноді усьмішка набігала на його губи і вони ворухили ся, ніби щось проказуючи...

Іван Микитович — людина, як у нас кажуть, не остання. Вже з того, що він терпить ворожі напади від мух та може

собі вилежуватись до сходу, видко, що він людина неробоча, незаклопотана тим дрібним господарським клопотом про „хліб насущний“, що зганяє робочу людину з ліжка ще в дозвіта і примушує її не вважати ні на холод, ні на спеку, забувати спокій та лінощі. Іван Микитович — укінчений богослов — як на село, людина поважана; вже ось третій рік минає, як покинув він школярську лавку. От-от незабаром і парафію мати-ме власну, а поки що — учителює, щоб саяк-так час перебути, та головна річ, щоб в „москалі не потягли“. Дехто з його товаришів уже й одружився і заклав міцні підвалини власної родини. Іван Микитович ще не доскочив такого щастя, але й він уже не від того, — збирається по трохи й собі заснувати мякеньке кубелечко, осівшись попереду на теплому місці. Де то і з ким судилося йому вік вікувати?... Лежачи з заплющеними очима на мякому, теплому ліжку, перебуваючи в тихій на-пів дрімоті, він думкою літає по знайомих місцях, зупиняючись иноді на якому будь гарненькому личку дівочому, що колись запало було йому в душу. Думка Івана Микитовича забігла і в Тарасівку, зазирнула до оселі отця Серапіона і зупинилась на вродливому обличчі його дочки Марусі... Яка вона гарна була в ту неділю, коли він запрошував її на всякі модні танці! Як ніжно паденіло обличчя її з утіхи та самовдоволення, коли паничі один по одному на перебії підбігали до неї, запрошуючи до танців! Іванови Микитовичу навіть прикро було, що не він один танцює з нею, що не він один має право на її ласку та прихильність. Але все таки він частійш від усіх користувався з її ласки і танцював з таким запалом, як ніколи; піт великими краплями укривав його чоло, спітніла сорочка пооблипала коло тіла, та йому все було байдуже, — він з небувалою досі втіхою витинав усякі па і витинав би їх, здасться, без кінця, як би через край потоніли музики не зупинились нарешті. А після вечері він ще довго розмовляв з Марусею, ходячи у-двох затишними стежками старого, великого саду. Розмову ту Іван Микитович пам'ятає ще й досі всю до останнього слова. Пам'ятає й те, як зачервонілась його розмовниця, коли він натякнув, що шукає вже собі парафії,

і як вона від зворушення не відповіла йому нічого, а потім раптом перекинула розмову на щось иньше, далеко від їх попередньої розмови... Івана Микитовича після сієї згадки ніби потягла якась невідома але дуже сила знов у той тихий сад, де була його перша інтимніша розмова з Марусею. Йому замануло ся побачити її, та зараз у сю-ж таки хвилину... Він потягнув ся на ліжку всім тілом, так що аж у кістках у його хруснуло, і кілька часу лежав нерухомо та упивав ся згадками про миле обличчє... „І який з мене дурень був, — гадав він собі, — що зараз же не признав ся, що люблю її, не посватав ся, — тоді я вже мав би право й поцілувати її... Час уже й мені про шлюб думати; он уже багато моїх товаришів переженило ся і вже „попують“. Ряси тільки не хотіло ся-б надівати, та щож маєш робити, — чи ранійше, чи пізнійше, а му-сиш: без сього не обійдеш ся, не втічеш від ряси, як від смерти... А гарна з Марусі матушка буде... Шкода тільки, що не посватав ся тоді в садку... Ой як би се тепер случай набіг, — зараз би сказав їй усе... Чого тут справді довго думати?... А добре-б сьогодні поїхати в Тарасівку... Та ні, — не дасть батько коней. „Возовиця“, — скаже... Гм!... І розносило їх із возовицею саме не в пору... Пішки?... Гм... нема замішки... Так ні, не випадає: трицять вер-стов, — і далеко, і ніяково: жених — і пішки... Ні, не випадає, не годить ся... А чорти-б узали ту возовицю!...”

Чоло Івана Микитовича захмарилось і він почав мізкувати про те, які то нелади діють ся в природі, — і пошле-ж Бог возовицю саме тоді, коли йому, Іванови Микитовичу, свататись скортіло!...

Коли се раптом усе обличчє його проясніло, і ско-чивши з ліжка він радісно гукнув мало не на весь голос: — Еврика!... Гордиевий вузел розв'язано!... „Вилий ся мед“, — чи як там у Расвського!...

І проказавши останню, незрозумілу на перший погляд фразу, він хутенько почав убирати ся.

— Ні, — як то справді трудно буває відразу натрапити на добру думку! А подумав трошки — дивись — і є, і на-думав, що треба. І як я міг забути, що у пана Щербинського є вельосипед?... Він стоїть тепер у його зовсім



даремно, а я-ж таки трохи вмію орудувати сією машиною. Та воно не дуже то й мудра штука: сів, перебираєш собі ногами та й їдеш... Чудесно! От я сьогодні і в Тарасівці буду, і Марусю побачу... Та ще й на вельосипеді, — се зовсім новина в наших місцях. От розумно надумав!... Ні, що не кажи, а таки голова у мене не цвяшком у тімя бита: вмію, де треба, викрутитись... Отсе поснідаю гарненько та й рушаю до пана Щербинського по того, як Раєвський каже, „вилий ся меда“, — тьху, і вигідає-ж отаке дурна мужва!...

Іван Микитович убрав ся, умив ся і пішов снідати.

## II.

— Ранні пташки зуби тереблять, а пізні очі продирають! — мовив на-пів жартом, па-пів сердито батько Івана Микитовича, коли той увійшов у їдальню. — Довгенько спочиваєш, синку! Вже тричі з житом приїхали, доки ти встав... Нема того, щоб допомогти батькови, — все сам, усе сам. І на полі, і на току — скрізь догляду треба, скрізь без ока хазяйського ладу немає, а я за всім не поспішу ся...

Іван Микитович мовчки сів пити чай. Він уже звик до того, що о. Микита частенько картає його за нестатковитість та недбалість до господарських справ і вже не зважав на те.

— Он підстожища під жито треба було підстругати, — тяг свою мову о. Микита далі, — та поки я був на полі, Хведько видко робив так, як мокре горить. Приїхали зі снопами, а підстожища й не готові. А коли-б ти встав був ранійше та доглядів за Хведьком, то й гаяння того не було-б... Ех ви, господарі соломяні!...

— Та я, папаша, засидів ся вчора у пана Щербинського на йменинах, тому то й заслав сьогодні.

— Отой ще мені Щербинський!... Возовиця, в гору ніколи глянути, а він іменини справляє, — знайшов, коли бенькетувати! Ну, й господарь!... Отак же й має, як робить... Тільки на капости й здатний: скільки я його до-

просив, щоб не давав робочим більш, як двадцять п'ять копійок у день, — ні, по трицять чортяка вгилів. От і я мусів переплачувати зайве... В печінках він мені сидить, безштанько капосний... Тільки й слави, що пан...

Може о. Микита ще повідав би щось цікаве про пана Щербинського та свої господарські справи й клопіт, але на дворі зарипіли вози. О. Микита схопився за стільця і мерщій пішов на тік.

Іван Микитович помалу пив чай та все міркував про свою подорож. Подорож на велосипеді видавалась йому дуже принадною і оригінальною вигадкою, — адже-ж на селі такого звичаю немає, се ще за новину, тим то Іван Микитович уважав себе в думках мало не за героя, що запроваджує нові способи зносин людей між собою.

— Синку! — розтявся кризь відчинене вікно голос о. Микити. — Чи ти вже поснідав? А вийди-но сюди на часинку!

Іван Микитович пішов на тік. Стіжок, виведений до половини, гордо підіймався посеред току. Кругом стояли вози, важко навантажені великими снопами; снопи один по одному летіли з возів і укладалися рядочками в верстви. Стіжок ріс, неначе на дріжджах.

— Чи не поїхав би ти, Іване, зараз на поле: там ще треба поотикати копи та й глянути, — додав о. Микита трохи зниженим голосом, — чи так беруть вони, як отикано... Бо то-ж мужик, — він навмисне забере не ті копи, — думає, як піп собі вибрав, то-то певно кращі...

— Коли-ж, папаша, я зараз думав піти до пана Щербинського...

— Знову? Та-ж учора був!... Чи може він „поіменинне“ ще справляє?...

— Ні, та бачите, я надумав навідатись сьогодні в Тарасівку...

— Тьху! — аж плюнув о. Микита. — А чого-ж ти там не бачив, що саме в возовицю тебе скортіло?

— Та так, — давно справді не бачився.

— Як у горосі, та й досі, — було вже на кінчику язика у о. Микити, але він тільки допитливим оком глянув на сина і нічого не сказав. Помовчавши трохи, він знову

запитав: — То чи поїдеш на поле, чи знов мені доведеться старі кости трясти?

— Поїду, тільки не на довго.

— Ну, то рушай з Богом!... А як-же ти в Тарасівку помандруєш? Пішки, чи як?

— От ще — пішки!... Наче поїхати не можна?

— Як знаєш, сину, а коней я тобі не дам. Не такий тепереньки час, щоб по гостях швендяти та худобу задля дурнички збавляти.

— Та я й не хочу ваших коней... Я у пана Щербинського візьму вельосипеда.

— Ве-льо-си-педа? — протягнув батько і знов пильно глянув на сина. — Ну, як собі знаєш, а тепер рушай на поле!

Іван Микитович сів на простого „драбиняка“ поверх рубля і потарабанив ся на поле. Він взагалі не любив господарства, але надто сьогодні: оте жито, оті копи, що їх він має отикати, ота возовиця — всенький отой господарський клопіт прямо до живого йому допікав; він був перенятий зовсім иньшими думками, що не мали нічого спільного зі снопами та копами. Машинально, майже несвідомо отикав він ті копи, що йому показували возільники, не розбираючи, чи буде се згідно з інтересами батьковими. Коли-б о. Микита відав, як син отикати-ме копи та наглядати-ме за возільниками, то певно його взяв би великий жах та жаль за „пропащим добром“, і він волів би краще сам „трясти свої старі кости“, аніж звірити ся на недбаху сина. Іван Микитович аж не тямив ся з нетерплячки, дожидаючи, поки наберуть на вози жита, щоб можна було вернутись до дому.

Нарешті вози накладено до гори, вшнуровано і вони повагом рушили з поля. Іван Микитович пішки пішов попереду і не заходячи навіть до дому, збочив на вузеньку стежку, протоптану поза городами і попростував до „економії“ пана Щербинського, що стояла зараз таки за селом. Пана Щербинського він знайшов теж на току. Пан стояв, дивив ся на довгу скирту і голосно на весь тік лаяв ся, що покладали криво.

— А бодай вам печінки повивертало, — поклали так, що того й гляди вся скирта перекинуть ся!... От ідоли! Я-ж казав — затагай снопи, не висовуй наперед... Дивіть ся, як боки роздулись, от-от усе піде шкереберть!...

— Здоровенькі були, пане Щербинський! — перебив йому на самому патетичному місці Іван Микитович. — Возите?... Здалека чути, що господарюєте!

— Як бачите, вожу, бодай їх по пеклі возило! — мовив пан Щербинський перевертаючи до Івана Микитовича своє червоне, заспане, гладке обличчя. — Гляньте, яка скирта черевата вийшла, — зовсім неначе жінка вагітна!... І казав же ідолам — притягай до себе, не пускай у бік, — ні, наче на злість тобі зробили...

— Дак же-ж, пане, звідси не видко, — виправдував ся чоловік, що клав снопи на скирті.

— Не видко?... Бодай ти жінки не побачив!... Щож то я повинен тобі раз-у-раз над шиєю стояти та пащекувати?... Досить у мене й без тебе роботи; думок он стільки, що і в голові не потовплять ся, а він — не видко...

— Справді не гаразд покладено, — сказав і собі Іван Микитович, аби щось сказати, бо се йому зовсім не цікаво було.

— Де вам не гаразд, — зовсім зле. Кажу-ж, що перекинуть ся бісова скирта, хоч підпирай, чим знаєш... Щасливий ви, Іване Микитовичу, що не маєте сього клопоту. Як би мені так, то я-б до самого неба підстрибнув з радощів.

— Яке там — не маєте? Он тільки що з поля, — батько й мене вирядив по снопи.

— То й батюшка сьогодні возить? — запитав пан Щербинський.

— Возить, та ще так завзято, як один тільки він і вміє: і не спить, і не їсть... Та мені вже так обридла ся возовиця, що я надумав із дому тікати.

— А знаєте що? — мовив раптом пан Щербинський. — Ну, її к Богу отсю возовицю, нехай їй біс! Ходімо краще до хати та смикнемо по чарці по трудах, — далєбі, так!



Іван Микитович не сперечався, хоч не дуже був в той час охочий „смикати“. Але-ж він знав, що поки вони на току, пана Щербинського трудно збити з возовиці на що небудь иньше, а йому тепер зовсім не те в голові було: Іван Микитович думав, як би так делікатно та політично звести розмову на вельосипед, щоб пан Щербинський не догадався, чого йому так несподівано забажалося в Тарасівку. А то як причепить ся з жартами та примовками, то й до вечера не переслухаєш.

— Як-же спочивали після вчорашнього? — запитав пан Щербинський ідучи поруч Івана Микитовича до хати.

— Погано, не вам кажучи. Не доспав, мухи не дали.

— Говоріть — мухи!... Певне дівчата!...

Пан Щербинський був вельми ласий до всіх тих розмов, у яких таким чи иньшим способом фігурували дівчата. Тим то він завжді умудрить ся звести розмову на сю принадну для себе річ.

— Ет, вигадуйте не знать-що! — ніби розсердившись відповів Іван Микитович. — З якої речи?

— А з такої й речи, — підморгнув пан Щербинський, — що памятаєте? — *Номо sum et nihil humana a me aliena est*, — ви думаєте, що я забув ту латину?... Ні, голубчику, я ще тямлю дещо, — не даром до сьомої класи гімназії дійшов. Так от, бачте, — і ви теж в деякому роді — *Номо, ergo...*

— Ви вже розпустили свою філософію!...

— Се не філософія, а суцця правда! Ну, сїдайте за стіл, а я тим часом добуду чого небудь поживного. Ганно! — гукнув він до пекарні, — а внеси нам чого небудь перекусити на один зуб!

— Коли се для мене, то спасибі, не клопочіть ся! Я недавнечко тільки поснідав... А знаєте, чого я до вас прийшов?

— Ні, не знаю... Хиба може з Ганною скортіло побачитись?...

І він моргнув на дівчину, що вносила посуд. Дівчина усміхнулась і почервоніла.

— Ви знову з жартами!... А я до вас за ділом, за вельми поважним, серйозним ділом.

— Коли се у вас ті діла поважні завели ся? Чи не з учорашньої була ночі?... Та кажіть, кажіть, яке там діло у вас, цікаво почути.

— Ваш вельосипед у вас тепер дармує?

— Як бачите, возовиця: ніколи тепер їздити.

— Позичте мені його на кілька день.

— Благородним спортом хочете зайнятись?

— Зайнятись — не зайнятись, а хочу поїхати в Тарасівку. Батько, як знаєте, коней не дасть через ту возовицю капосну, то я й надумав на вельосипеді помандрувати.

— В Тарасівку? — перепитав пан Щербинський. — А Маруся — нічогенька собі дівчинка, пухкенька, — додав він зненацька.

Іван Микитович спалахнув: розмова діткнулась дуже делікатної струни в його серці.

— І тут ви не обійдете ся без своїх вигадок!... Ну, що таке Маруся? Вже й почав чорти-батька зна що плескати!

— Та я-ж нічого... Кажу тільки, що Маруся — нічогенька дівчина! — тоном нешвинного ягнати виправдував ся пан Щербинський. — А що, хиба сьому неправда? Ну-ну, не сердьмось, більш не буду, Бог із вами! А самокатку беріть. Та тільки чи доїдете ви? Ви-ж, здасть ся, не дуже то добре тямите, як сим сталевим конем орудувати?... Чого доброго й до Марусі... Тьху, що се я?... До Тарасівки не доїдете!...

— То вже не ваш клоніт... Не бійтесь, не поносить. То деж він у вас?

— Та отам у сїнях стоїть... Стійте, куди-ж ви?... Ганна нам зараз яєшні засмажить такої, що й пальці оближете.

— Ні, спасибі! Ніколи...

Іван Микитович попрощав ся і сївши верхи на сталевому коня поїхав до дому.

### III.

Була четверта година. Сонце вже звернуло з півдня і величезний гарячий круг його по трохи далі й далі посував ся до заходу, хоч спека ще не стухала. Тіні від

дерев та будинків ставали усе довшими, простягались по всім усядам, немов якийсь велетенський порозпускав свої парости по всьому світі. Скрізь тихо; навіть листом не ворухне дерево, не подасть голосу пташка, — все ніби поховалося від спеки і завмерло по затишних куточках у холодку. Тільки люде, — сі царі природи, — мусіли працювати обливаючись потом, та й їм усе ближше й ближше стає до спочинку...

Іван Микитович вийшов на ганок, де він вранці поставив позиченого у пана Щербинського сталевого коня. Хто-б тепер глянув на його, той ледве чи пізнав би в сій прибраній, блискучій фігурі того самого Івана Микитовича, що трясся на драбиняку на полі та отикав копи годин кілька по ряду. Вузькі довгі шаравари міцно обтягували його ногу, виявляючи наче виточену, гарну литку; літній піджак білого кольору ловко лежав на його молодечому, стрункому стані; випрасований комірчик та краватка бузкового кольору припадали гарно до невеличких, темних вусиків Івана Микитовича, франтовито підкручених до гори, неначе криві, турецькі шаблі; на голові білий, солом'яний бриль, певна річ, не селянського виробу. Словом, Іван Микитович убрався в свій найкращий убір; убрався так, як убирался він у семінарії тільки тоді, коли виходив на прохід із панночками... Вся його постать виглядала надзвичайно велично, по празниковому, хоч видно було, що йому трохи незручно, ніяково в сій тісній, вузькій одежі, що вона його муляє та заважає його рухам.

Трохи бентежило та клопотало його ще й те, що дорогою він мусить їхати в пилу та куряві і його показне убрання мусить припасти не дуже приємним, сірим нальотом. Та що ж маєш робити! Не їхати-ж йому до господи, де єсть панночка, — та ще й улюблена панночка до того, — якимсь шмаровозом, у старому вбранні. Що не кажіть собі всякі там недомовні ліберали, а одежа перш за все кидається в вічі; по одежі зустрічають, мовляв...

За Іваном Микитовичем вийшла на ганок геть уся родина: матушка, дочки й сини, великі й недорослі; навіть о. Микита покинув своє пообіденне ліжко, — всім бо цікаво було, як їх „Ваньо“ їхати-ме тією чудною дво-

коліскою. Іван Микитович церемонно уклонився на всі боки, знявши бриля; потім звів повагом вельосипеда по крутих східцях із танку, сів на його і оточивши раз кругом двора, виїхав за ворота, полискуючи на сонці тоненькими як голки блискучими, сталевими шпичками.

— Ти-б, Ваню, обкрився чим, а то чисто запилиш та поспеєш на собі одержу! — гукнула ще раз на здогін матушка, закриваючи від сонця очі долонею.

Іван Микитович тільки обернувся і махнув рукою, немов кажучи, що він усе зробив, що треба було, а далі й зовсім зник із очей на поворотці.

— Ка-зна що вигадав! — мовив о. Микита. — Сидів би краще дома та батькови помагав. Он клопоту стільки з сією возовицею, що аж голова тобі мала, а він ще по гостях вигадав їздити.

— Дак же-ж нудно йому дома сидіти! Він ще-ж молодий, — що він тут побачить, а там усе таки на чужих людях веселійше. І панночка там єсть, — а йому вже час і про се дбати. Тільки чудно трохи, що на сій самокатці, — сього ще з роду з віку не було в нашому „званні“, — додала консервативна матушка.

— От здивує тарасівських! Так несподівано, та ще й на вельосипеді, — похопилася сказати і своє слово сестра Івана Микитовича — Людя.

— Може й раді не дуже то будуть, — не такий тепер час, щоб гостей приймати, — позіхаючи мовив о. Микита. — Підуй я та ляжу трохи спочити. А як привезе Матвій жито, то побудьте хто на току, поки скидає...

Всі порозходились із танку. А Іван Микитович уже виїхав за царину і полетів прудко вузькою дорогою, що вила ся гадюкою поміж селами, то спускаючись у невеличкі долинки, то знов підіймаючись на невисокі горбки. Він щиро працював ногами, а на серці у його було якесь тихо, спокійно, радісно. Він чув неначе, що незабаром має з ним трапити ся щось надзвичайне, що вернеться до дому він не таким, яким вибрався... Скоро він заплющував очі, зараз перед його вставала гарна, вродлива дівчина Маруся і від однієї думки, що сьогодні він її побачить, стискати-ме її руку в своїй руці, — якесь млісно



ставало Іванови Микитовичу... Нічого не помічаючи, ні на що не зважаючи, біг він шляхом, минув одно село, минув друге, а там через одно та й Тарасівка. Він думав про те, як то здивують ся всі в Тарасівці, коли його побачать; як захвилюєть ся Маруся, як стане причепуряти ся, і коли він згадав, що чинити-ме вона се задля його, то вдоволено усьміхнув ся... Добре й те, що там і товариш із семінарських ще часів єсть, — нікому не здавати-меть ся чудним, що він приїхав такої незвичайної години...

Летить Іван Микитович і не помічає, що на заході, на самому обрії затемніла ледве видна синя хмарка, ніби якась легка тінь промайнула на ясно-блакитному полі неба. Де далі, хмарка витикала ся все більше та більше і незабаром уже можна було розглядіти всякі чудні зубці та візерунки по краях хмари; клубки, шматки хмари мішались поміж себе, переганяли один одного, ніби бігли на випередки. Швидко вже й сонце зайшло за один із сих шматків; потім ще раз, ніби прощаючись, виглянуло одним краєчком, сумно глянуло в останнє на землю і зовсім сховалось. Зразу стало примрачно і тільки краєчки та зубці найвищих хмар блищали золотом, що наділило їм сонце. Але незабаром і вони примеркли...

Іван Микитович глянув на захід і від несподіванки в душі у його похолело, — такий великий контраст був поміж тим, що творилось у його на душі, і тим, що діялось у природі. На душі у його було лагідно, вся вона була ніби оповита радісними, втішними мріями; той спокій та лагідність душевна опанувала була всього його. В природі було хмарно, збиралось на велику бурю, на щось жахливе, примрачне; якась несвідомо тривога розлита була навкруги... Сей контраст, ся супротивність так вразила та стурбувала Івана Микитовича, що він сквапно перевів погляд свій із того тьмяного заходу і глянув на схід. Там ще сяло ніжною фарбою блакитне небо; хмари ще не дійшли туди, не встигли окутати собою увесь перекіп небесний. Якимсь дивним спокоєм дихала ся блакить, облямована густими, темно-сизими хмарами; щось ніби потішило Івана Микитовича, коли він глянув на схід. Але знов погляд на захід — і знову весь спокій зник із душі, знов

Його обгорнув жах і проняв усе його тіло. Даремно вже він одвертав свої очі від того заходу страшного: вже й на сході блакитна смуга ставала вузшою, тоншою, слабійшою. Вона ніби змагаючись одступала поволі і зникала перед натиском якоїсь темної, непереможної сили. Вузька, блакитна смужечка, що ледве ще лисніла на самому далекому сході, тільки виразнійше відтіняла сизі хмари, що всіма сторонами оточили її; тільки дужче показувала, що перевага на сей раз за темною, але безмірно потужною силою... Загремів грім, спершу тихо, але трівожно, здалека, хоч і тепер уже в йому чула ся якась поки що здержлива сила; другий раз — уже ближше та голоснійше, ніби по всьому небі зненацька перекотило ся з краю в край щось важенне; швидко блискавка змією оперезала темні хмари... Що далі — грім ставав дужчий, страшнійший, неначе над самою головою лускало небо, або земля під ногами розпадала ся. Блискавка частійш та частійш розривала хмари. Але до сього тиша, хоч і трівожна, панувала в природі, — все ніби завмерло, притаїлось, сховалось... Зненацька налетів вихор, підняв силу піску та пороху, закрутив його і величезним стовпом погнав ся на схід, наче тікаючи від якогось страшного ворога, або доганяючи жертву. Вдовж хмар положили ся навскоси довгі смуги, що простягнулись від верху хмар до землі, — то йшов десь заливний дощ... Ось кілька важких крапель упало на Івана Микитовича... Він пригнувшись до самого вельосипеда та швидко перебираючи ногами, летів мов несамопитий, поспішаючи до села, що здалека видніло ся своїми вітряками, поставленими рядком на високому горбі. Йому страшно було дивити ся на захід, звідки йшла на його, насувалась якоюсь важкою марою пригода, але очі його мимоволі раз-у-раз звертались туди, немов якийсь тягунець непереможний тягнув їх силоміць... Ось здалека йому замаячила перед очима якась мара і сірою сіткою заткала і сховала зперед очей лісок, що стояв на узгір'ї. Почув ся важкий тупіт, неначе якесь велике страховище тупотіло і сопло, наближаючись неймовірно прудко...

— Почало ся, — подумав Іван Микитович і серце у його упало і завмерло.

Чудно й страшно було дивити ся, — як би тільки було кому дивити ся, — на се єдине, живе створінне, що прудко гналось наперед, серед розгніваної, розбурханої стихії! Так нещасна жертва утікає чим дужче від ворога, всі сили свої напружує, останні сили, — та дарма: ніби сторукий ворог міцно держить її і коли не придушує зараз, то лиш тому, що певен, що бідолашний жертві і так не втікти його рук... Якою безсилою козявкою, дрібною комахою здасть ся людина перед лицем могутньої природи, коли вона вийде зі свого нормального стану і почне показувати свою силу!...

Глухий тупіт ставав чутнійший; страховище, що його творило, видимо наближалось і заглушало иноді навіть вибухи грому, що раз-у-раз лунали в повітрі. Ось сіра сітка, що простягнулась від неба до землі, закрила зперед очей уже недалеке поле; ось вона вже коло самого шляху, ось кілька крапель знову важко упало на Івана Микитовича — і враз густий, краплястий дощ полив ся на землю і сполучив темне, суворе, непривітне небо з притихлою, зляканою землею. Все змішало ся в сій сірій, густій сітці...

Іван Микитович спершу зовсім несьвідомо, не думаючи нічого, а тільки почуваючи якийсь невідомий жах, утікав від бурі, що насувала ся на його непохитно. Се робив він зовсім механічно, як механічно утікає злякана серна від хижого звіря. Та далі годі вже було й утікати. Розмокла земля великими важкими шматками облипала кругом коліс; ногам ставало все важче й важче...

— Де подіти ся? Куди сховати ся?... — Враз перед очима Івана Микитовича крізь сіру сітку дощову зарябіло з правої руки поле, густо уतिकане копами хліба.

— Туди! — блискавкою мигнула в голові Івана Микитовича думка і він раптом звернув у той бік, підбіг до копи, кинув свого двохколісника і пошив ся між снопи, в середину копи...

#### IV.

Недовго гримів грім і блискала блискавка, недовго рясними струмками лив із неба дощ. Се була одна з тих літніх бурь, що нагло, несподівано проносять ся над пере-

сохлою землею і ожививши її сьвіжою заливою, зникають так само хутко й несподівано, як і набігають. За хвилини двацять на заході хмари розірвалися, з'явила ся вузенька, ясна смужка блакитного неба; що далі — ся смужка ширшала, розросталась і займала все більш та більш місця. Хмари пересовували ся на схід і зникали десь далеко за обрієм; разом і грім слабійшав, затихав, мов утомив ся від недовгої, але важкої праці. Незабаром виглянуло зза хмар і сонце і косим уже проміннем глянуло на землю, одбиваючись у численних калюжах, розкиданих скрізь по дорозі. По коліях тихо хлюпотіли маленькі струмочки. На сході з'явила ся веселка і мов величезна дуга різнобарвна сполучила небо та землю і закрасила собою ввесь небо-схил, що вмившись дощем, здавав ся ще кращим, сьвіжійшим, ніж був...

Іван Микитович із своєї схованки почув, що буря вже пройшла, що дощ перестав, але він ще якийсь час вагав ся вилазити і сидів скорчившись під захистом великих, важких снопів. Уся одежа на йому змокрила і мов важкими, холодними кайданами обліпила його тіло. Але не було иньшої ради, — треба було вилазити.

Виліз зпід снопів Іван Микитович, глянув на себе і — злякав ся. Та й кожне певне злякало ся-б, побачивши Івана Микитовича тепер та пригадавши, яким він був, як виїздив із дому. Вся одежа на йому була мокра, зім'ята, закаляна; чоботи теж не блищали, ясно вичищені, а обмазані були рудим болотом, що поналипало великими, важкими шматками; франтовита краватка бузкового кольору з'їхала на бік і перегнула ся по половині, і весь Іван Микитович не мав того побідного, празникового вигляду, як давнійше, і швидше скидав ся на мокру, общипану курку, ніж на панича, що зібрав ся в гостину до панночки...

— А чорти-б узали і сю бурю і сю дорогу кляту! — кляв Іван Микитович, оглядаючи себе та підпираючи свою мову енергічними виразами. — І надало-ж мені зібрати ся саме тепер у дорогу, та ще й на сій бісовій чортопхайці, — і з пересердя Іван Микитович пхнув ногою ні в чім неповинного вельосипеда, що лежав долі без жадної поваги та



пошани, легкодушно покинутий своїм тимчасовим господарем у часі найбільшої небезпеки.

— Доведеться ще на собі його тягнути, бо про те, щоб їхати, нічого й думати. Бодай чорти вхопили того пана Щербинського з його чортпхайкою! Як би не він, то сього нічого-б не було... І піднесло-ж його все лихе на погибель мою... Отсе-ж мені наука, щоб із чорт-зна ким не знав ся, та не водив ся з такими шибай-головами... — І на голову бідного пана Щербинського щедрою рікою лили ся всякі не вельми то прихильні жадання, наче-б то він був виною всьому, що так нещасливо для Івана Микитовича склало ся; немов то він наслав той дощ, що змочив його до рубця, або принаймні хоч намовляв до тієї нещасливої подорожі. Іван Микитович із властивої всім людям непамятливости забув, що він сам натрапив на думку — їхати вельосипедом і сам випрохав його у Щербинського, а останній і сном і духом не винен, що його героїчна мандрівка склала ся так нещасливо.

— Але як-же я в Тарасівку отакий покажу ся?... Тож сором, несвітський сором!... Що скаже Маруся, як побачить мене всього в болоті, задрипапого, наче той, що зіпід греблі виліз... Може-б до дому вернути ся?... Коли-ж далеко, до Тарасівки ближше буде, — всього пять верстов лишило ся... Та як-же його таким прийти в чужу хату?... Ні, не можна! Засьміють... От побила мене лиха година та нещаслива!... А тут ще й отсього чорта волікти на собі приходиться ся. Всі дізнають ся, як я їздив на вельосипеді, — проходу не буде від глузування... Осудовисько, та й годі!... Ну, що його робити?...

Певне, сам Іван Микитович довго не надумав би, що йому робити й що почати, як би його не вирядувала сама доля. Коли він отак мізкував та вагав ся, не знаючи, що почати, здалека почув ся голос:

— Гей, сірий! Соб, муругий!...

Іван Микитович глянув і побачив селянина, що їхав помахуючи батіжком над круторогими, шляхом на Тарасівку.

— Попрошусь до сього чоловіка, — нехай підвезе; всеж хоч болотом не тьопати та вельосипеда не волікти... Агов, дядьку!...

Дядько повернув голову в той бік, звідки почувся вигук.

— Заждіть, дядьку! Станьте-но! А чи далеко їдете?

Дядко подивився на Івана Микитовича, подумав трохи і помалу відповів:

— В Павлівку.

— Підвезіть, будьте ласка, до Тарасівки...

— А ви самі-б із Тарасівки? — замість відповіді запитав дядько.

— Ні, не з Тарасівки, а мені тільки треба в Тарасівку.

— Щож — сідайте! До поворотки доведу, а там пішки підете.

Іван Микитович ожив духом і почав підводити свого коня. Дядько цікаво поглядав на невідому „машину“.

— А що се воно, паничу, за штука така? — запитав він нарешті.

— Самокатка, — така машина, що нею їздити можна.

— І прудко біжить?

— Та конем не доженете...

Дядько неймовірно подивився на Івана Микитовича, потім зліз із воза і почав пособляти, щоб висадити машину на віз.

— Ну, а по болоті як, — нарешті запитав він поганяючи волів, — не втне?

— По болоті не втне...

— А під гору?

— Та й під гору треба злазити...

— То се, я бачу, такий кінь, що везе-везе, а там і сам верхи на хазяїна сідає... Невигідний кінь!...

Іван Микитович зовсім не мав охоти розмовляти, — не до того йому було за своїми власними думками та клопотом. Він уривчасто відповідав, коли балакучий дядько просто звертався до його, або тільки притакував йому, навіть не вдумуючись гаразд і не чуючи, що саме той говорить.

— В Тарасівку прибуду смерком, — може-ж таки не попадусь Марусі зараз на очі. Коли-б мені як Миколу викликати: він би дав мені свою одежу перебрати ся. От тоді-б усе гаразд було, ще й сам би посьміявся з себе, розповідаючи свою пригоду. Тільки як того Миколу побачити попереду всіх?... Та нічого, можна буде через наймита

чи наймичку викликати, а там уже справимо все як слід, переберусь та й буду безпечний... Коли-б тільки не зустріти Марусі!...

— Гляньте, паничу! — перепинив його думки дядько. — Ото ваша дорога на Тарасівку подала ся в бік, а мені треба сюди просто шляхом. Та он і саму Тарасівку вже видко... Тут недалечко.

Іван Микитович подякував дядькови і скочив з воза. Видко, дощу тут сливе не було, бо земля була зовсім суха, тільки порох прибитий. Дощ, як і мало не всі великі літні бурі, пройшов полозою і не зачепив дальших околиць. Іван Микитович зрадів сьому, хоч взагалі був не в дуже то доброму гуморі. Він утомив ся, зголоднів, та й одежа мокра допікала йому; було холодно... Він зняв із воза вельосипеда і сів на його. Дядько цікаво приглядався, як та „машина“ бігти-ме. Іван Микитович торкнув ногами і прудко подав ся в той бік, де виднілось село.

— Загріюсь хоч трохи! — думав він, швидко перебираючи ногами.

Вже смеркало, коли він виїхав на Тарасівську вулицю і поїхав по-під густими вербами, що своїм ясно-зеленим листом нависали над шляхом і мало не зовсім закривали його зверху. По дорозі де-не-де блищали маленькі калюжки. Дітвора сиділа просто в поросі забавляючись.

Коли Іван Микитович переїздив поуз одну купку дітвори, вони угляdivши невідомого їздця на якійсь чудній „чортопхайці“ миттю розбігли ся на всі боки, немов горобці від шуліки.

— Холера біжить! — гукнув хтось із гурту.

Се матічне під той час слово прудко облетіло все село. Незабаром уже за Іваном Микитовичем біг гурток дітвори вигукуючи:

— Холера! Холера!...

Іван Микитович спершу всьміхав ся, але далі побачив, що се вже не жарти. Село розбуджене вигуками „холера“, розтривожене невиданим із роду видовищем, висипало на вулицю... А гурток хлопців усе біг за Іваном Микитовичем вигукуючи:

— Холера їде!... Холера!...

Незабаром з гуртка посипалось камінне, грудки землі, болота... Собаки вибігали з дворів і кидали ся на Івана Микитовича. Він із усієї сили працював ногами, силкуючись утікти від несподіваних ворогів. А вигуки: „холера їде! холера!“ ставали все голосніші; камінне пролітало над головою Івана Микитовича частійше та частійше; собаки робились лютійші... Ось щось важко вдарило в спину і Іван Микитович почув глухий біль. Се додало йому сили і незабаром він полишив далеко позаду своїх ворогів.

Вже зовсім смеркло, як Іван Микитович добрав ся до обійстя о. Серапіона. І фізично і морально він був змучений; пригода в селі, коли він зійшов за холеру, до решти приголомшила його і від пережитого він ледве на ногах держав ся.

— Коли-б хоч Миколу зустріти, або з наймитів кого, — думав він пробираючись нишком по-під тином до танку...

Маруся кінчила своє шиття і вийшла на двір подихати чистим повітрям. Їй чогось було сумно; після недавнього балю вона занудьгувала і не могла ніяк прийти до норми; Іван Микитович частенько надходив їй на думку і хвилював її дівоче серце якимись смутними, їй самій несвідомими бажаннями. Часто вона думала про його, а особливо тоді, коли ніч спускалась на землю і огортала все в якийсь чарівний сутінок і коли так гарно думалось серед тиші нічної... Так було й тепер. Ходячи по дворі від танку до воріт, вона пригадувала собі всі подробиці недавнього балю, — як вона розмовляла з Іваном Микитовичем, як танцювала з ним, як він міцно обхоплює її стан рукою і як зручно виробляє всякі мудрі па... Вона поринула у споминах, знов переживала їх і ні на що не зважала, коли се несподівано наткнулась просто на якусь темну, зігнуту фігуру, що притаїла ся, скорчившись під тином. Се вивело її з чарівних спогадів.

— Хто се? — злякано запитала вона.

— Се я, — тихо відповів чийсь знайомий голос, а потім соромязливо, запинаючись, додав: — Я, холера...

У Києві, 1899 року.